

KENTSEL ÇÖKÜNTÜ ALANLARI ÜZERİNE TEORİK BİR TARTIŞMA¹

Makale Gönderim Tarihi: 05.03.2020

Yayına Kabul Tarihi: 23.09.2020

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 11, Sayı, Ek Sayı 1,
2020
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Eser ERGÖNÜL

Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
Ankara, Türkiye
eserergonul@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3883-
4129

Uğur SADIOĞLU

Doç. Dr.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
Ankara, Türkiye
Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi
ugursadi@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2454-
4163

ÖZ | Literatürde kentsel çöküntü kavramı; kentin merkezine yakın bir mekânda yer alan eski bir mahallenin “normal oturma alanı” kimliğini kaybetmesi ve bu duruma bağlı olarak mekânsal, sosyal, fiziksel ve kültürel özelliklerinin değişmesi anlamında kullanılmaktadır. Middleton kent merkezlerindeki çöküntüyü yoksulluk, yeni iş fırsatlarının yaratılmaması ve çevre kalitesinin düşmesi ile açıklamaktadır. Ona göre, şartları çeşitli nedenlerden dolayı kötüleşen mekanlar alt gelir grupları tarafından tercih edilmekte ve böylece mekânın çöküntüleşme süreci hızlanmaktadır.

Her türlü kentsel bozulmayı aynı nedene dayandırmak mümkün müdür veya bu çöküntüleşme sürecini tek bir tipoloji açıklamaya yeterli midir? Kent merkezlerinde çöküntü alanlarının oluşmasını farklı nedenlere dayandıran çeşitli uygulamalı çalışmalar bulunmaktadır. Bu kuramlar sorunu temelde üç perspektifle ele almaktadır. Bunlar; kentsel ekolojik kuram, tarihselci kuram ve ekonomik süreçler kuramıdır. Çalışmanın temel amacı; üç kuramı karşılaştırarak kent merkezlerindeki çöküntüleşme sürecini hangi nedenlere dayandırdıklarını tartışmaktır. Çalışma kapsamında kuramsal tartışmalardan yola çıkılarak Türkiye kentlerindeki çöküntü alanı sayılabilecek kentsel mekanları hangi kuramın açıklamakta geçerli olduğu veya olmadığı sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çöküntü alanları, Chicago Okulu, Türkiye kentleri

JEL kodları: 018, R31, R52

Alanı: Kentleşme Politikaları

Türü: Derleme

DOI: 10.36543/kauibfd.2020.Ek1.008

Atıfta bulunmak için: Ergönül, E., & Sadioğlu, U. (2020). Kentsel çöküntü alanları üzerine teorik bir tartışma. *KAÜİBFD*, 11(Ek Sayı 1), 155-180.

¹ Bu çalışma, 5-7 Mart 2020 tarihleri arasında düzenlenen I. Ulusal Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Kongresi'nde sunulmuş olan çalışmanın genişletilmiş ve güncellenmiş halidir.

A THEORETICAL DISCUSSION ON URBAN DETERIORATED AREA

Article Submission Date: 05.03.2020 Accepted Date: 23.09.2020

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 11, Issue Suppl 1, 2020
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Eser ERGÖNÜL

Research Assistant
Hacettepe University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Ankara, Turkey
eserkasaplar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3883-
4129

Uğur SADIOĞLU

Associate Professor
Hacettepe University
Faculty of Economics and
Administrative Sciences
Ankara, Turkey
ugursadi@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2454-
4163

ABSTRACT | The concept of urban collapse in the literature is used in the sense of losing its identity as the “normal living area” of an old neighborhood located in a place close to the center or the center of the city and changing its spatial, social, physical and cultural characteristics. Middleton (1991) explains the urban deteriorated area with poverty, lack of new job opportunities and reduced environmental quality. According to him, the places whose conditions deteriorate for various reasons are invaded by the lower income, and thus the process of collapse of the space is accelerated.

Is it possible to base all kinds of urban tissue deterioration on the same reason, or is it sufficient to explain this depression process in a single typology? There are various applied studies based on different reasons for the formation of urban deteriorated areas in urban centers. These theories deal with the problem in three perspectives. These are urban ecological, historical and economic processes theory.

In this context, the main purpose of the study is to compare the three theories and to discuss the reasons for the collapse process in the city centers. Then on the basis of the discussions of the theory which is valid or not valid for Turkey cities was questioned.

Keywords: *Urban deteriorated areas, Chicago school, the cities of Turkey*

Jel codes: *O18, R31, R52*

Scope: *Urbanization policy*

Type: *Review*

Cite this Paper: Ergönül, E., & Sadioğlu, U. (2020). A theoretical discussion on urban deteriorated area. *KAUJEASF*, 11(Suppl 1), 155-180.

1. GİRİŞ

Çöküntüleşme kavramı kentin yapısal formunda ve sosyo-kültürel dokusundaki olumsuz yöndeki değişimi anlatmak için kullanılmaktadır. Ülke kentlerinin merkezlerindeki yaşanan çöküntüleşme problemleriyle nüfusun değişen ekonomik ve sosyal dengesinin yakından ilişkisi vardır. Çöküntüleşme genel olarak orta ve üst gelir grubuna mensup nüfusun kent merkezini terk ederek kent çeperinde yeni inşa edilen konut alanlarına yönelmesiyle (süzülme) oluşmaktadır. Merkezde kalan ya da buraya yerleşen alt gelir gruplarının çeşitli nedenlerden dolayı konutlara gerekli yatırımı yapmaması veya yapamaması nedeniyle bölgelerin çöküntüleşme süreci hızlanmaktadır. Diğer taraftan, yeni yerleşim yerleri ya da ticari alanların ortaya çıkması sürecinde, özel ya da kamu kaynakları ile yatırım yapan aktörlerin kent merkezlerini öncelik sıralamasından programlı ya da programsız olarak çıkarması da çöküntü sürecine yön verebilmektedir.

Çöküntüleşme kavramı sadece fiziki olarak eskimeyi değil, aynı zamanda sosyal yapıda ortaya çıkan bozulmaları da içine alan çok boyutlu sosyolojik bir kavramdır (Uyan, 2008, s. 6). Literatürde bir alanın çöküntüleşme sürecine girdiğini belirlemek için 3 (üç) kriterin kullanıldığı görülmektedir. Bunlar; yapısal (fiziki) çökme, sosyo-kültürel gerileme ve ekonomik gerilemedir. Kent merkezindeki eski mekanların ve kamusal alanların yerine farklı bölgelerde yenilerinin yapılarak eskilerinin terk edilmesi sonucunda veya farklı kullanma ve yapılarla ilgilenmeme gibi nedenlerle eski yapıların zamanla metruk hale gelmesi çöküntüleşme sürecinin yapısal (fiziki) boyutudur (Çağlayandereli, 2005, s.2). Orta ve üst gelir gruplarının kent merkezini terk etmesiyle birlikte bölgede eğitim düzeyi düşük, kariyer mesleği olmayan ve kentli olmayan bir sosyal dokunun hâkim hale gelmesi ise sürecin sosyo-kültürel gerileme boyutunu oluşturmaktadır. Son olarak, çöküntü alanlarındaki ekonomik gerileme yatırımların ve iş olanaklarının altyapısı yeni ve daha kaliteli kentsel alanlara kayması sonucunda istihdamın kent merkezini terk etmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Dünyanın birçok yerinde kent merkezinde ya da merkeze yakın mahallelerde yoksulluk yuvalarının oluştuğu ve bunların eski konutlar arasında veya yanlarında üst üste kümelenmiş olarak yer aldığı bilinmektedir. Buradan hareketle çöküntü mahalleleri gibi çeşitli kentsel doku bozulmalarının genel geçer bir olgu olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Buraya kadar

anlatılanlarda literatürde fikir birliği sağlanmış görünmektedir. Ancak her türlü kentsel doku bozulmasını aynı nedene dayandırmak mümkün müdür veya bu çöküntüleşme sürecini tek bir tipoloji açıklamaya yeterli midir? Bu sorulara henüz tam bir cevap verilebilmiş değildir.

Kentleşme teorileri içerisinde çöküntü alanlarının oluşma nedenleri 1920’li yıllardan beri araştırmacıların ilgisini çekmiş ve bu konuda çeşitli tezler üretilmiştir. Ancak mekân deformasyonunun her yerde farklı nedenlere dayanabileceği ve bu konudaki kamu gücünün (merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin) rolü özellikle Batı dışındaki ülkelerde yeterince araştırılmamıştır.

Ülkemizde kent merkezlerine ilgi gösteren araştırmacıların önemli bir bölümü kent merkezlerinin yapısı-işlevleri ve buralardaki değişimleri, ya Batı sanayi kentleri için üretilmiş kuramlar ile ya da görgül örnekleri sömürge kentlerine dayanan modernleşme kuramları ile açıklamaya çalışmaktadırlar. Tekeli bu önermeyi daha da genelleyerek “...denebilir ki Türkiye’deki kent araştırmaları büyük ölçüde Chicago okulunun paradigması içinde kalmıştır. Yeni Marksist okulun çalışmaları da daha çok bu paradigmaya eklenerek kullanılmış” demektedir (Tekeli, 1991).

Şimdiye kadarki kent çalışmaları genellikle çöküntü bölgelerinin ıslahı için yapılan kentsel dönüşüm çalışmalarını incelemiştir. Kentsel dönüşümün nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği, aktörlerin süreç içerisindeki rolleri ve uygulama sonunda bölgede ortaya çıkan ekonomik ve sosyal yapılar incelenmiştir. Ancak sürecin en başında bu bölgelerin neden, ne zaman ve nasıl “çöktüğü” retrospektif olarak inceleme konusu olmamış, olduysa bile bu süreçteki kamusal ve diğer aktörlerin sorumluluğu görmezden gelinerek yok sayılmıştır.

Kentteki yoksulluğun fark edilir boyutlara ulaşması üzerinde 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren çöküntü bölgelerini konu edinen uygulamalı araştırmalar başlatılmıştır. Bu kuramlar sorunu temelde üç perspektifle ele almaktadır. Bunlar; kentsel ekolojik kuram, tarihselci kuram ve ekonomik süreçler kuramıdır.

Bu çalışmada öncelikle çöküntü alanlarıyla ilgili olarak literatür değerlendirmesi yapılarak çöküntüleşme kavramının nasıl tanımlandığı, çöküntü alanları ile gecekondu arasında nasıl bir ayırım yapıldığı ve çöküntüleşmenin sebeplerinin nasıl belirlendiğine bakılmaktadır. Devam eden bölümlerde ise bu süreçle ilgili ampirik çalışmalara dayanan üç temel kuramla ilgili bilgiler verilerek, bu kuramların çöküntüleşme sürecini nasıl ele aldıkları değerlendirilmektedir. Son olarak, bu bilgilere dayanarak 1980’li yıllardan

İtibaren kentleşme politikalarında neoliberalleşme eğilimi görülen Türkiye kentlerinde yaşanan çöküntüleşme sürecinin bu kuramlardan hangisine daha yakın olduğu veya olmadığı tartışılarak Türkiye kent merkezleri ve çevre mahalleri için genel bir analiz yapılmaya çalışılmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ülkemizde kent araştırmaları içinde çöküntü alanı kavramı sıklıkla başka kavramların yerine kullanılmaktadır. Bu nedenle kavramla ilgili görgül kuramlara geçmeden önce çöküntü alanının ne demek olduğunu doğru bir şekilde tanımlamak ve yerine kullanılan kavramlar olan “gecekondu”, “varoş”, “getto” veya “slum” ile arasındaki farklara değinmek doğru olacaktır. Öncelikle, çöküntü alanlarının sanayileşme ile doğrudan ilgisi vardır. Batıdaki kadar hızlı ve yoğun bir sanayileşme sürecinden geçmeyen Türkiye’de şimdiye kadar çöküntü alanları üzerine yeterince tartışma olmamasının veya kavram karmaşasının nedeni bu tarihsel deneyim farklılığından kaynaklanmaktadır.

Çağlayandereli vd. (2018, s. 661) düzensiz ve denetimsiz yerleşim yerlerinin tümüne “*squatter*” denildiğini ifade ederek; gecekondu ve metruk alanlar (*slum*) gibi yerlerin bu kavram altında yer aldığını belirtmişlerdir. Bu iki tip yerleşim birimi birbirine benzer olmakla birlikte farklı şeylerdir. Gecekondu ‘umudun başladığı yer’ iken, metruk alanlar ‘umudun bittiği’ yerlerdir (Karpas’tan akt. Çağlayandereli, Mazlum, Tanaydın). Varoş kavramı ise gecekonduya farklı bir mekân ve kültür olarak ele alınmakla birlikte gecekonduların yeni görünümüdür. Buna ilave olarak sosyal dışlanma varoş için belirleyici bir özelliktir.

Gecekondu mahalleleri güvensizliğin yoğun olarak yaşandığı kanalizasyon, arıtma, sıhhi tesisat, temiz su, elektrik veya asfalt yollar gibi bir veya daha fazla kentsel hizmet ve altyapının bulunmadığı standart altı konutların oluşturduğu bölgeler olarak tanımlanmaktadır (Davis, 2006, s. 7-8). Webster (2020) sözlüğe göre ise ‘slum’, (metruk alanlar) kalabalık, eskimiş konutlar, yoksulluk ve sosyal düzensizlik ile ön plana çıkan yoğun nüfuslu kentsel alandır. Clinard (akt. Akdiş, 1990, s. 26) ise kavramı şu şekilde tanımlamıştır, “fiziksel olarak sağlıklı koşullara sahip, yüksek yoğunlukta ve toplumun genelinden izole edilmiş insanların ve dayanışma tiplerinin gözlendiği kentsel mekanlardır. Kent merkezinde konut ve iş alanları arasında yer almaktadır”.

Keleş de metruk alanlar ve gecekondu kavramlarını birbirinden ayırır.

Keleş'e (2013, s. 500) göre, gecekondular geliştirmekte olan ülkelerin birçoğunda olmakla birlikte benzer koşullar içinde benzer nedenlere dayanmaktadırlar. Gecekondular kırsaldan kentlere nüfus akımlarının ve bu ülkelerin toplumsal ile ekonomik gelişme düzeyinin doğrudan ürünleridir. Geliştirmekte olan ülkelerde konut arzında görülen açık da kentlere göç edenleri bu tür evler yapmaya zorlamaktadır (Keleş, 2013, s. 500). Geliştirmekte olan ülkelerde bu yoksulluk yuvalarının adı birbirinden farklı olmakla birlikte görünüşleri ve sebepleri hep benzerdir. Ancak, göçün yaşandığı döneme, gerçekleştiği coğrafya ve iklimin özelliklerine göre yapılar inşa edilirken kullanılan malzemeler farklılık göstermektedir.

Diğer yandan, gelişmiş ve sanayileşme sürecini tamamlamış Batı ülkelerinin büyük kentlerindeki metruk alanlar -Keleş bu tür yerleşimlere slum demektedir- ise gecekondular tipinde yerleşimlerden tamamen farklıdır. Her iki tip yerleşimde ikamet edenlerin sosyo-ekonomik durumları benzer olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerdeki çöküntü alanları gerek yapıların fiziksel durumu gerekse bu yerleşimlerin oluşma nedeni açısından gecekondulardan ayrılmaktadır. Keleş (2013, s. 501) bu iki tip yerleşim biçimi arasındaki farklılıkları şu şekilde özetlemektedir:

- Gecekonduların çoğu tek katlı, tek odalı, bahçesinde ağaçları ve kümesi olan barınaklardır. Metruk alanlar ise genellikle çok katlı, içerisinde birden çok ailenin yaşadığı, ağaçsız ve eski yapılarıdır.
- Gecekonduda yaşayanlar köy asıllıdır, bir veya iki kuşaktır kentte ikamet etmektedirler. Metruk alanlarda oturanlar ise aslen kentlidir.
- Gecekondularda nüfus ve barınma yoğunluğu hane başına yüksek olmakla birlikte, metruk alanlarda hektar başına nüfus gecekondulardan çok daha yüksektir.
- Gecekondular bir ailenin barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik yerleşme amacıyla kurulmuş yapılarıdır. Metruk alanlarda ikamet edenler ise mevcut binada geçici bir şekilde konaklamak amacıyla daireyi kiralamışlardır. Bu nedenden dolayı da gecekondulardaki kiracılık oranı çok düşükken metruk alanlarda bu oran yüksektir.
- Gecekondular bölgeyi kimi özel durumlar dışında (kent merkezinin zaman içinde değişmesi ya da kentin büyümesi gibi)

kentlerin merkezinin dışında çevresinde yer alır. Metruk alanlar ise kentlerin merkezinde yer alır.

Arık (2019, s. 283-284) ise, benzer yerleşim birimlerini getto, banliyö ve gecekondular olarak ayırarak aralarındaki farkları özetlemiştir. Buna göre getto kendine özgü yaşam biçimi olan ve bu yaşam biçimine bağlı olarak kurumsal ilişkileri olan, etnik, dini ve politik dışlanmanın yüksek düzeyde yaşandığı yerleşim birimlerdir. Banliyö ise post-kolonyal göç sonucu ortaya çıkmış, sanayileşme ile ortaya çıkan hızlı kentleşmeye çözüm amaçlı, planlı ve devlet politikalarının bir sonucudur. Gecekondular ise sanayileşme ile uyumlu olmayan yoğun iç göç sonucu kaçak şekilde yapılaşmış yerleşim birimleridir.

Gecekondular umutların başladığı yerlerdir. Kırsaldan kente göç edenler aslında bir “umut” peşinde bu yola düşmüşlerdir. Göç sürecinin tüm belirsizlik ve kaosu rağmen daha iyi bir sağlık hizmeti, eğitim olanağı, güvenli yaşam ve istihdam fırsatı için tüm bu maliyetlere katlanmaktadırlar. “Umut mekanları” denilen gecekondularda ikamet edenler ‘daha iyiye’ ulaşabilmek için çaba harcarlar (Arık, 2019, s. 283). Metruk alanlarda ikamet edenlerin kente entegre olmak gibi bir amaçları olmamakla birlikte tek mesele çoğunlukla sadece ‘hayatta kalmak’tır.

Gecekondular ve metruk alanlar arasındaki farklara benzer şekilde Amerikan ve Avrupa kentlerinde de yoksulluk yuvalarının farklı görünüşleri vardır. “Yoksulların yoğun olarak metruk merkezlerle ‘donut’ biçimli Amerikan kentleri ile göçmen ve işsiz nüfusun dış mahallelerde çok katlı binalara sıkıştırıldığı Avrupa’daki ‘tabak’ biçimli kentler arasında bir ayrım vardır. Amerika’daki yoksullar, deyim yerindeyse, Merkür’de yaşarken Avrupa’daki yoksullar Neptün veya Plüton’da yaşar” (Davis, 2007, s. 46).

Çalışmada kullanılan ‘çöküntü alanı’ kavramı ise aslında tüm bu kavramlara benzer ancak bir yanı sıra onlardan ayrılan bir dizi özelliğe sahiptir. Kentsel alanlarda çöküntüleşme, zaman içinde eskiyen kentsel alanların yenilenmemesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kent merkezlerinde alt gelir gruplarının ikamet ettiği konut alanları, kentin merkezinde kalmış, eski sanayi ve ticaret alanlarına yakın kentsel çöküntülerin görüldüğü mekanlardır (Uyan, 2008, s. 6). Kentlerin merkezlerinde görülen bu çöküntünün temel sebebi farklı gelir gruplarının kentteki varlığı, gelir dağılımındaki eşitsizliklerdir.

Kentlerde farklı gelir gruplarının yarattığı bu çeşitlilik genellikle

olumlu bir özellik olarak kabul edilirken, farklı gruplar tarafından tercih edilen çevresel nitelik ve eşitsizlik, toplumlar arasında var olan genel ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin sonucu olarak kabul edilir. Ancak zaman zaman bu farklılaşmalar çok öteye gidebilmekte ve kentlerin bazı bölgelerinde yaşam koşulları kabul edilemez hale gelmektedir. Bu sorun alanları, sosyal ve ekonomik açıdan çöküntü içerisindeki mahalleleri diğer bir ifadeyle kentsel çöküntü alanlarını tanımlamaktadır (Andersen'den akt. Uyan, 2008, s. 7).

İngilizce kaynaklarda geçen “*degeneration, urban decline, deprived inner city, declining inner city, urban ruined area, urban blighted area*” gibi kavramların hepsi Türkçeye çöküntü alanı/bölgesi olarak çevrilmektedir. Kavramın ilk kez yaygın olarak 1925 yılında Chicago okulu kentsel ekolojik kuramcılarınca *deteriorated area* olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada kullanılan çöküntü kavramı Keleş'in sanayileşmiş Batı kentlerinde görülen metruk alanları (slumları) tanımladığı yerleşim biçimlerine denk gelmektedir. Çalışmanın devamında bu kavramsal zemin ve sınırlılık içerisinde konuyla ilgili kuramlar ve Türkiye kentleri için yapılan analiz sunulmaktadır.

3. KENTSEL EKOLOJİK KURAM

20. yüzyıl boyunca sosyal bilimler alanında önemli fikirler üretmiş olan Chicago Okulu 1892 yılında Chicago Üniversitesi altında kurulmuştur. 1920'li yıllardan 1950'lere kadar kent sosyolojisi üzerine araştırmalar yapılan okulda kentsel ekoloji kuramının temelleri atılmıştır. 1915 yılında Robert Park, ekolojik bakış açısıyla *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışının Araştırılması Üzerine Öneriler* adlı makalesini yayımlamıştır. 1919 yılında Chicago'daki siyahilerin ayaklanmalarının ardından kamu yöneticileri üniversiteye bağış yaparak ayaklanmaların nedenlerinin araştırılmasını istemiştir. Yaklaşık 20 yıl süren proje kapsamında Park ve diğerleri (E. W. Burgess ve R. McKenzie) çeşitli araştırmalar yapmıştır. Bunun üzerine 1925 yılında araştırmacıların raporlarının teorik sonuçlarını özetleyen ve Park'ın 1915 yılındaki makalesinden oluşan kentsel ekolojik kuramın temel eseri olan *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışının Araştırılması Üzerine Öneriler* adlı kitap yayımlanmıştır (Arlı, 2016, s. 22).

1920'lerden 1940'lara kadar Chicago Üniversitesi bünyesinde olan Robert E. Park, Ernest Burgess ve Louis Wirth, uzun yıllar boyunca kent sosyolojisindeki araştırmaların ve teorilerin ana temellerini oluşturan düşünceler

geliştirmişlerdir (Serter, 2013, s. 69). Böylece ilk kez Chicago Okulu ile başlayan sistematik ve kümülatif kent sosyolojisi içinde kent olgusu ekolojik çevreye benzer bir fiziksel çevre içinde ele alınmaya başlamıştır.

Chicago Okulunun 2 (iki) temel düşüncesi kent sosyolojisinde özellikle etkili olmuş ve ilgi çekmiştir. Bu düşüncelerden ilki, kentsel kademelenmeye yönelik olan kentsel ekolojik teoridir. Diğer teori ise Louis Wirth tarafından geliştirilen kentlerde yaşamının evrensel özelliklerini tanımlamayı amaçlayan 'bir yaşam biçimi olarak kentleşme'dir (Pınarcıoğlu, Kanbak, Şiriner, 2010, s. 80). Bu yaklaşım içerisinde kentte yaşayan insanın kentsel yaşamının kırsal yaşamdan farklılıklarının altı çizilerek kent kültürel bir öge olarak ele alınmaktadır (Serter, 2013, s. 69). Wirth'e (2002, s. 78) göre, kent insana sadece iş ve yerleşim fırsatları sunan bir mekân değildir. Kent, insanları kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisidir. Wirth, kent problemini bir şahsiyet ve zihniyet problemi olarak ele almıştır (Bahçeci, 2013, s. 5).

Kentsel ekolojik kuram kent sorunlarını ekolojiden ödünç alınan fikir ve yaklaşımlarla açıklamaya çalışmıştır. Kurama göre şehir yapay bir olgu veya önceki düzenden kalanların yeniden düzenlenmesi değildir. Şehir, insan doğasının gerçek niteliğini içerisinde barındırır (Arlı, 2016, s. 33). Kentsel ekolojiye göre kent içinde göçler sonucu oluşan çöküntü bölgeleri insanın doğası ile ilgilidir. Park, Burgess ve McKenzie kentleri, tıpkı ekolojik sistemde olduğu gibi çevresel uyum sağlamaya çalışan toplumsal gruplar ve bireylerin rekabeti ile oluşan ekolojik çevrelere benzer fiziksel çevreler olarak tanımlamıştır. Rekabette belirleyici olan unsur ise merkezi mekânların işgal edilmesi ve bu rekabetin sonucu olarak kentin çevreye doğru genişleyerek metropoliten formlar oluşturmasıdır (Kurtuluş, 2010, s.182).

Ekoloji bitki ve hayvanları doğada oldukları haliyle göz önüne alan ve canlıların karşılıklı bağımlılığını ve her bireyin kendi çevresiyle ilişkisini çalışan bir disiplindir. İnsan ekolojisinin araştırma alanı ise; insanların çevrenin seçici, dağıtıcı ve toplayıcı kuvvetlerinin etkisi altındaki mekânsal ve zamansal ilişkileridir. İnsanların mekânsal ilişkileri rekabet ve seçilimin ürünleridir ve yeni etkenler, rekabet ilişkilerini bozduğu veya hareketliliği kolaylaştırdığı için sürekli bir değişim sürecine tabidir. İnsanların oluşturduğu kurumlar ve insan doğası, insanların belli mekânsal ilişkilerine uyum sağlamıştır. Mekânsal ilişkiler değişince toplumsal ilişkilerin fiziki temeli de değişir ve buna bağlı olarak sosyal ve siyasi sorunlar ortaya çıkar (McKenzie, 2016, s. 108).

Bu anlamda bir insan topluluğunun büyümesi veya gerilemesindeki ekolojik etkenleri belirlemek mümkündür. McKenzie'ye (2016, s.109) göre bu etmenler; ulaşım (ırmaklar, dağlar, kesişen yollar vs.), demiryolu, buharlı gemi, ulaşımın hızlanması ve ucuzlaması, iletişim araçlarının yayılması, tramvay, otomobil, yeni sanayi biçimlerinin evrimidir. Topluluk büyüdükçe sadece evler ve yollar çoğalmaz; aynı zamanda, farklılaşma ve ayırım süreçleri de başlar. Yerleşim yerleri merkezkaç kuvvetine uyar halde topluluğun merkezinden yayılırken iş merkezleri arsa değerlerinin yüksek olduğu noktalarda yoğunlaşır. Dönemsel her nüfus artışı hizmet ve konum bakımından farklılaşmayla beraber ortaya çıkar. Bu durum, topluluğun coğrafi merkezinde artan arsa değerlerini artan bina yüksekliklerini beraberinde getirir.

Topluluğun yapısal büyümesi, bitkilerin gelişiminden farklı olmayan biçimde ardışık olarak meydana gelir. Çam ormanlarının bulunduğu alanın önceden başka bitki türleri tarafından kullanılması gibi, belirli bir gelişme aşamasından önce belli hizmet ve kullanımlar, o insan topluluğunda görülmez. İnsan topluluklarındaki oluşumlar, ayrışmalar ve ilişkiler de bir istilanın ardından ortaya çıkarlar (McKenzie, 2016, s. 117). İstilanın kesintisiz sürecinin genel etkisi; gelişmiş topluluğa tanımı belli, hepsinin kendine özgü yapısı ve kültürel özellikleri olan sahalar vermektir. Bitki bilimi ile ilgilenen çevrebilimcilerin deyimiyle “doğal alanlar” olarak adlandırılırlar. Her şekilde bu seçim ve işleyiş alanları bir sürü alt oluşum ve ilişki içerir ve bunlar bir bölgenin ya da bütünüyle topluluğun organik yapısının bir parçası haline gelirler (McKenzie, 2016, s. 121).

Park, Burgess ve Mckenzie tarafından Chicago kenti üzerine yürütülen çalışmalarda bitki ve hayvan ekolojisindeki kavramlar sosyoloji alanına aktarılmaya çalışılarak “insan ekolojisi” kavramının doğması sağlanmıştır (Serter, 2013, s. 70). Kentlerde her birey yaşaması için gerekli olanı alabilmek için uzmanlaşma ve işbölümü içinde olmak durumunda olduğu için bir denge halini anlatan ekolojik düzen meydana gelmektedir (Yörükkan, 1968, s. 47-49).

Kentsel ekolojik kurama göre, kentlerde yaşamlarını sürdürmeye çalışan bireyler yaptıkları düzenlemelerle farklı semtler üretirler ve bu süreç tamamen kendiliğindedir. Böylece kentte farklı özellikte alanlar oluşmaya başlar. Şehrin nüfusu arttıkça rekabet de artar. Şehir merkezinde şartların kötüleşmesiyle birlikte zenginler merkezin çeperinden oluşan banliyölere kayar ve böylece kent merkezleri iş ve eğlence yerleri ile yoğunlaşır (Giddens'tan akt. Serter, 2016, s. 70).

Burgess'in Chicago kentini esas alarak hazırladığı ünlü “*bull's eye*” (boğa

gözü) modelinde kenti beş ayrı bölgeye ayırmıştır. Bu modelde kent merkezinin çevresinde yer alan 2 numaralı alan küçük imalathaneler tarafından işgal edilmiş geçiş bölgesidir. 3 numaralı alan ise “bozulan alanlardan endüstri alanlarına kaçmış işçilerin yaşadığı” yerlerdir (Burgess, 2016, s. 92). Bu bölgelerde sürekli olarak nüfus ve mülkiyet değişimi söz konusudur.

Hoyt ve Ullman kent merkezlerindeki sefalet mahallelerine ekolojik yasalara bağlı kalarak açıklama getirmektedirler. Onlara göre bu alanlar sanayi kentinin mekânsal ayrışması sonucunda oluşmaktadır ve bu yerler ekolojik yasaların sonucunda ortaya çıktığından buraların tamamen temizlenmesi mümkün değildir (Akdiş'ten akt. Çağlayandereli, 2005, s. 20). H. Hoyt 1939 yılında yayımlanan *The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities* adlı çalışmasında birçok Amerikan kentinde kiralara üzerinden topladığı ampirik sonuçları derleyerek “sektör” kuramını geliştirmiştir (Aktüre, 1975, s. 120). Bu kurama göre şehrin büyümesi ve çeşitlenmesi sektörel bazda olmakta ve kentte ikamet edenler bu doğrultuda tercihlerini kullanmaktadırlar (Hoyt, 1939, s. 15-16). Ticari ve endüstriyel kullanımların merkezi iş bölgeleri yakınında genişlemesinin bir sonucu olarak, kent merkezini çevreleyen geçiş bölgeleri boşa çıkar. Bu alanlar orta ve üst ekonomik gelire sahip sınıflar için artık mevcut haliyle otopark dışında herhangi bir kullanım için istenmezler. Bu alanlarda yeni konut inşaatı da tercih edilmez; çünkü yoksulluk yuvasına yapılacak olan yeni bir evin maliyeti üreteceği yeni değerinin altında olacaktır (Hoyt, 1939, s. 108). Bu nedenle orta ve üst gelire sahip sınıflar bu bozuk alanlardan mümkün olduğunca uzağa kaçarlar. Onlardan boşalmış olan bu metruk ve bozulmuş alanlar günlük çalışanlar, işsizler, bekarlar ve ekonomik olarak marjinal gruplar tarafından işgal edilir. Böylece bahsi geçen alanlar kendiliğinden tamamen ekolojik yasalara uygun olarak çürümeye başlar ve kent merkezindeki çöküntü bölgeleri haline gelirler.

4. TARİHSELÇİ KURAM

Gideon Sjoberg *The Preindustrial City: Past and Present* adlı çalışmasında sanayileşmenin henüz tam olarak yerleşmediği toplumları inceleyerek buralardaki kentlerin yapısal niteliklerini belirlemeye çalışmıştır. Sjoberg'in amacı hem tarihsel toplumlarda hem de henüz endüstrileşme sürecine girmemiş toplumlarda sanayileşme yolunda dönüşmeden önce kentin yapısını tanımlamak ve analiz etmektir (Sjoberg, 1960, s. 4).

Sjoberg modern kentleri ve sanayi öncesi kentleri birbirinden ayırır. Kentlerin sadece feodal özellikler gösteren toplumda ve sanayi toplumunda bulunduğunu ileri sürer. Sanayi öncesi kenti de feodal toplumun bir alt sistemi olarak kurgular. Sanayileşmenin kentleri farklılaştırdığını öne sürerek kentlerdeki ekolojik, ekonomik ve toplumsal örgütlenmelere bakar. Bu örgütlenme türlerinin sanayi öncesi kentlerde farklı olduğunu belirtir (Pınarcıoğlu ve diğerleri, 2010, s. 81-82). Kentlerin neden ve nasıl geliştiğini, yayıldığını ve zayıfladığını açıklama çalışan Sjoberg teknolojiyi, toplumdaki güç yapısını ve çevreyi belirleyici etmenler olarak görür (Sjoberg, 1960, s. 64-77).

Sanayi öncesi kentin mekânsal yapısı sanayi kentinden farklı görünümündedir. Bu farklılık 3 noktada kendini göstermektedir; 1) sosyal sınıfların dağılımına göre merkezi alanda, 2) etnik, mesleki ve aile bağlarına göre uzmanlaşmış mahallelerin görülmesinde ve 3) kent mekânında konut ve işyeri farklılaşmasının olmayışında (Bal, 2018, s. 66).

Sjoberg'in çalışmasında cevap aradığı diğer bir soru ise, sanayi öncesi kentlerde neden çöküntü bölgelerinin olmadığıdır (Çağlayandereli, 2005, s. 21). Bu soruya verdiği cevap da sanayileşmenin içinde gizlidir. Sjoberg sanayi öncesi toplumlar üzerine yaptığı gözlemleri ile bu toplumların ekolojik, demografik, ekonomik, siyasal ve dinsel açıdan benzerlikleri yanında, sanayi kenti ile arasındaki temel farklılığın teknolojik yetersizlik veya bağımlı teknoloji olduğunu belirtir. "Teknolojinin gelişmediği, çalışma ve oturma alanlarının kesin hatlarla belirlendiği ve sosyal kontrolün güçlü olduğu sanayi öncesi geleneksel kentlerde çöküntü bölgeleri"nin gözlemlenmediğini ifade eder (Akdiş'ten akt. Çağlayandereli, 2005, s. 21).

Keleş de (2013, s. 127) tarihselci kuramın kentleri teknolojik gelişme düzeyi bakımından 'sanayi öncesi kentler', 'geçiş aşamasındaki kentler' ve 'sanayi kentleri' olmak üzere üçe ayırdığını belirtir. Sanayi öncesi kentlerin iç yapılarında varlıklı sınıflar kent merkezinde veya kent merkezine yakın yerlerde yaşarlar. Yoksul sınıflar ise kent çeperinde yakın yerlerde ikamet ederler. Bu tür kentin teknolojisi ve ekonomik örgütlenmesi oldukça ilkeldir. Uzmanlaşma ve işbölümü olmadığından

dolayı bu tür kentlerin merkezlerinde çöküntüleşme görülmez (Sjoberg, 2002, s. 40). Sınıfların kent bölgeleri arasındaki hareketliliği çok zordur ve bu nedenle daha muhafazakâr bir kent gelişmesi yaşanmıştır.

Geçiş durumundaki kentlerin bir bölümü sömürgeciliğin ürünü olan kentlerdir, diğerleri ise sanayi öncesi uygar toplumun yerli kentleridir (Keleş, 2013, s. 128). Sanayi kentleri ise yönetsel veya dinsel merkezin değil, ticaret ve sanayi merkezin çevresinde gelişir. Bu tür kentlerde uzmanlaşma ve işbölümü yoğundur, oturma ve çalışma alanları kesin çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Üst ve orta gelire sahip kesimler çalışma alanları ile özdeşleşmiş kent merkezinde değil, kentin çevresinde otururlar. Varlıklı sınıflarca terk edilen kent merkezini küçük dükkanlar ve yönetimle ilgili hizmetler doldurur (Keleş, 2013, s. 129). Merkezdeki oturma alanları ise yoksullara terk edilerek alanın çöküntüleşmesine neden olunur. Sjoberg'e göre bu durum tamamen sanayileşmenin topluma getirdiği iş bölümü ve uzmanlaşma ile ilgilidir. İş bölümü sonucu ortaya çıkan sosyal sınıflar kenti de sınıflara ayırmaktadır. Böylece kentin belli bölgelerinde sefalet yuvaları ortaya çıkmaktadır.

5. EKONOMİK SÜREÇLER KURAMI

1960'lı yıllarda Avrupa'da kenti ve kentleşmeyi biçimlendiren güç ilişkilerini nesnelere ve üretim biçiminin belirlemede olduğu görüşünü vurgulayan yeni bir Marksist akım gelişmiştir. Manuel Castells, Henri Lefebvre ve David Harvey bu yeni akımın başlıca temsilcileri arasında olup kentlerin gelişimi ve büyümesinde ekonomik ilişkileri incelemişlerdir. Düşüncülere göre, kentsel düzen aslında emeğin yeniden üretilmesinden başka bir şey değildir ve kolektif tüketim konusu olan kentler siyasallaştırılmaya elverişlidir (Keleş, 2013, s. 130).

Düşünürler yaptıkları görgül araştırmaların bulgularına dayanarak kent hizmetlerinin görülmesinde devletin rol üstlenmesi konusunu; toplumsal çatışmaları yatıştırma, sermayedarların çıkarlarını uzun vadede güvence altına alma ve işgücünün yeniden üretilmesi sürecini kolaylaştırma amacıyla açıklamaktadırlar (Keleş, 2013, s. 130). Ekonomik süreçler kuramında kentsel ekoloji kuramının tersine kente yapılan insani müdahalelere önem verilmektedir. Ekonomik süreçler kuramında çöküntü

bölgelerinin ortaya çıkış süreci sermaye yatırım araçları açısından incelenmektedir (Çağlayandereli, 2005, s. 21).

Henri Lefebvre, kapitalist bir düzende kent mekânını sermayedarlarla devletin birlikte biçimlendirdiğini söylemektedir. Lefebvre'nin gözünde kent, kullanım ve değişim değerinin formel bir üretim ilişkileri çerçevesinde rol oynadıkları alandır. Kullanım değerinden kasıt fiziki çevre, insan kaynakları ve hammaddeyle ilgiliyken; değişim değerinden kast edilen ise daha çok kapitalist üretim biçiminin satışa sunmak üzere ürettiği ürünlerin değeridir. Kapitalist düzenin kentini 'denetimli tüketimin bürokratik toplumu' olarak adlandırır (Keleş, 2013, s. 131).

Lefebvre kapitalizmin bu kadar uzun sürmüş olmasını üretim tarzının getirdiği toplumsal ilişkilerin yeniden üretilmesine bağlamaktadır. Ona göre kapitalizm kent mekanını işgal ederek ve yeni mekanlar üreterek büyümektedir (Pınarcıoğlu ve diğerleri, 2010, s. 91). Sanayi sürecinden kaynaklı kapitalist üretime dönüşümü *kentsel devrim* olarak tanımlamaktadır. Kapitalist üretim ve tüketim ilişkileri kentsel mekânı metalaştırırken kent tüm ilişkilerin bir ürünü ve sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Lefebvre, 2014, s. 286). Lefebvre'ye göre kent toplamda üç kavramı kapsamaktadır. Bunlar; kent merkezindeki nüfusların gündelik hayatı, bu hayatın oluşturduğu toplumsal mekân ve onların sosyal ilişkilerinin yeniden üretimi (Pınarcıoğlu ve diğerleri, 2010, s. 92). Lefebvre'nin (2014) anlatısında mekân fiziksel, zihinsel ve toplumsal gerçekliği yansıtır. Lefebvre'nin kentli yaşam biçimi olarak tanımladığı kentsel devrim sermayenin yaşadığı krizlere çözüm bulmakla birlikte yeni sorunlar da üretmektedir. Kent merkezleri bir yandan hareketi ve elemanı kendine çekmekteyken diğer yandan da bunları uzaklaştırmaktadır. Böylece sadece idari ve iktisadi fonksiyonlar merkezde kalmakta, sosyal ilişkilerin yeniden üretilmesinde ise sorunlar ortaya çıkmaktadır. Kent nüfusunun mekânda dağılarak merkezden uzaklaşması, kapitalizmin sürekliliğinin bağlı olduğu yeniden üretimi sınırlandırmaktadır (Pınarcıoğlu ve diğerleri, 2010, s. 91-93). Kısaca söylemek gerekirse, toplu tüketimin örgütlendiği mekân olarak kent aynı zamanda bizzat tüketimin nesnesi konumundadır (Kaygalak, 2007, s. 194).

Manuel Castells de H. Lefebvre gibi, kapitalizmin temel çelişkileri, emeğin niteliği ve emeğin yeniden üretimi gibi Marksist kuramın temel kavramlarını kullanarak kentin mekân olarak çözümlemesini yapmaya çalışır. Castells, Kentsel ekoloji kuramcılarının nüfusun hareketliliği ile fazlaca ilgilendiklerini ancak kentin büyümesini belirleyen asıl önemli öge olan sınıf savaşı ve kapitalizmin çelişkilerini görmezden geldiklerini öne sürmüştür. Kentsel mekânı emek gücünün yeniden üretildiği alan olarak tanımlayan Castells, belirleyici etmenin tüketim olduğunu vurgulamıştır (Keleş, 2013, s. 132).

Kenti işgücünün yeniden üretildiği mekân olarak tanımlayan Castells, kentsel düzenin temel amacının üretim yerine tüketim olduğunu söylemiştir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde üretim süreci artık farklı ölçeklerde gerçekleştirildiğinden dolayı kentsel mekânlar üretim mekânı olmaktan çıkmıştır (Pınarcıoğlu ve diğerleri, 2010, s. 91). Kapitalist ülkelerdeki üretim sürecindeki farklılaşma farklı merkezlerde gerçekleştirildiği ve dağıtım da merkezler arası yapıldığından kentsel mekân dağıtım işleviyle de açıklanamaz. Kentsel sistemin temel işlevi tüketimdir (Bal, 2018, s. 248-250).

Emeğin yeniden üretimi sermaye birikim krizinin yaşanmaması için gereklidir ve emeğin yeniden üretimi için de tüketim şarttır. Bu anlamda kentler emeğin yeniden üretiminin ihtiyaç duyduğu kolektif tüketim mekânlarıdır. Castells'in analizlerinde evler, okullar, ulaşım hizmetleri ve boş zaman faaliyetleri kentte yaşayan insanların sanayi ürünlerini tüketme mekânlarıdır (Giddens'ten akt. Pınarcıoğlu ve diğerleri, 2010, s. 91).

David Harvey Marx'a ait olan kullanım ve değişim değerleri arasındaki ayrımı kapitalist kentte yaşayanlarla sermayedarlar arasındaki savaşın çözümlemesinde kullanmıştır. Hak sahipleri mülklerini barınma ihtiyaçlarını karşılamak için kullanırken; emlakçılar bu mülkleri rant için satın almak isterler. Kentin çeşitli bölgelerindeki gerginliklerin nedeni bu farklı isteklerden kaynaklanmaktadır. Kapitalist gelişim biçimi kentlerdeki yapıyı çevrenin öğelerini oluşturan yapılar, yollar ve ulaşım hatları gibi öğeleriyle ilgili çeşitli gerginliklere yol açmaktadır. Bu gerginliğin de temel nedeni artı değer ve ranttır. Kentlerin gelişmesini ve büyümesini

tetikleyen temel neden sermayedarların bu rant arayışıdır (Keleş, 2013, s. 132-133).

Harvey kentleşme süreçlerini ‘Keynesçi kent’ kavramı üzerinden açıklamaya çalışır. Keynesçi kent tüketim temelli bir oluşumdur. Kentteki tüm yaşam devlet himayesinde borçla finanse edilen tüketim çevresinde örgütlenir. Kapitalist kentlerde mekân büyük firmaların yer seçimi, hükümetin toprak ve sanayi üzerindeki kontrolü, özel yatırımcıların etkinlikleri, ev ve toprak alım satımı gibi etkinlikler tarafından belirlenir. Kentleşme bir yüzüyle üretim değeri ve artı değer için kaynak olarak işlev görürken, diğer yüzüyle de tüketimin mekânını oluşturur (Bal, 2018, s. 243-247). “Kapitalizmin eşitsiz gelişmesi, kriz karşısında kapitalistlerin kar oranlarını yükseltmek için başka bir yere hareket etmesini olanaklı kılmaktadır. Böylece sermaye, bir yerdeki yapıyı üretirken başka bir yerde yok edebilmektedir” (Pınarcıoğlu ve diğerleri, 2010, s. 94).

Bu noktada Harvey’in neoliberalizm ile ilgili görüşlerine yer vermek gerekir. Harvey’e (2015, s. 11-15) göre neoliberalizm kapitalizmin açmazlarını/krizlerini önlemek için değildir, bilakis krizleri tetiklemeden beslenmektedir. Neoliberalizm kapitalizmin krizlerini kendi lehine çevirebilmekte ve sermayenin dağılımını “yaratıcı yıkım” (*creative destruction*) aracılığıyla yeniden düzenleyebilmektedir. Bu noktada neoliberalizmin yıkması gerekenler sadece önceki kurumsal çerçeveler ve iktidarlar değil; aynı zamanda yapıyı çevredir de (Koca ve Ergönül, 2018, s. 11).

Düşünürlerin görüşleri çöküntü bölgeleri açısından değerlendirildiğinde, kapitalizmin yatırımları alt kentlere kaydırması sonucunda zamanla orta ve üst gelir grupları kent merkezlerini terk etmiştir ve bu hareketlilik de çöküntü alanlarının oluşmasına yol açmıştır (Çağlayandereli, 2005, s. 21). Tarık Şengül’e (2009, s. 310) göre, kent merkezlerinde oluşan çöküntü alanları sermaye yatırımlarının kent mekânında yarattığı eşitsizliklerin bir sonucudur. Bu alanlarda ortaya çıkan ve hatta çıkarılan yoksulluk kentsel dönüşüm süreci ile birlikte rant yaratmanın nesnesi haline gelir. Merkezde yaşayan ekonomik olarak marjinal gruplar ‘soylulaştırma’ süreciyle merkezin dışına itilirler.

Böylece bu alanlar orta sınıfın işgaline uğrayarak tekrar kapitalizmin tüketim döngüsüne girmiş olurlar. Sürecin paradoksal boyutu da burada yatar. Çünkü kentin bir bölgesinden sözde temizlenen çöküntü alanı tamamen yok olmaz, sadece yer değiştirir (Engels'ten akt. Bahçeci, 2013, s. 50).

Çöküntü alanlarının sermayedarlara rant yaratma amacıyla bizzat devlet politikaları sonucunda oluşturulabildiğini de söyleyen Harvey, mülksüzleştirme yoluyla birikim süreçlerini açıklarken sıraladığı kriterlerden biri de 'kriz yönetimi ve manipülasyon'dur. Kriz yönetimini gücün sistematik olarak yoksullardan zenginlere aktarılma süreci olarak tanımlayan Harvey, kentin yoksul alanlarındaki kamu hizmetlerinin bilinçli bir şekilde azaltıldığı ve bu yolla kent merkezlerinin çürümeye terk edildiğini iddia etmektedir. Bu alanların artık 'temizlenmesi' için meşru bir mazereti vardır. İlerleyen süreçlerde bu alanlar soylulaştırılarak yatırım alanlarına dönüştürülür (Kirik, 2018, s. 26). Kentsel düzenle sermayenin örgütlenişi arasındaki doğrudan ilişki günümüzde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerine de yansımaktadır (Bahçeci ve Görmez, 2018, s. 106).

Genel olarak değerlendirildiğinde tarihsel olarak birbirini izleyen ve farklı coğrafyalarda farklı kent sorunlarından hareketle geliştirilen üç kuramın birbirini tamamlayan yönleri olduğu görülmektedir. Özellikle küreselleşme sonrası gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kentlerini ya da küresel kentleri açıklamak, kent sorunlarını görmek, kentleşme dinamiklerini analiz etmek ve politika önerileri geliştirmek için kentsel ekolojik kuram, tarihselci kuram ve ekonomik süreçler kuramından yararlanmak gerekir. Örneğin, ABD'de Miami metropolitan alanı içerisinde bir mahalle olan Little Havana'daki fiziksel, toplumsal ve zihinsel mekân ile Almanya'da Köln şehrindeki Keupstrasse'deki mekânsal doku benzeşmektedir. Toplumsal, kültürel ve ekonomik özellikler değişmekle birlikte benzer bir mekânsal oluşumun artık yoğun dış göç alan İstanbul, Ankara, İzmir, Konya, Gaziantep, Hatay, Sakarya gibi Türkiye şehirlerinde ortaya çıkmaya başladığı söylenebilir. Bugün için gelişmiş ülkelerdeki çöküntü alanları yoğun olarak göçmenlerin ve alt gelir grubu sosyal kesimlerin yaşadıkları metruk alanlar olsa da, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde iki ya da üç tür çöküntü alanı birlikte

varlığını sürdürmektedir. Bu tür ülkelerde birinci tipte kendi iç göçüyle özellikle plansız ve yasal olmayan konut stokunun olduğu gecekondu bölgeleri ile karşılaşmaktadır. İkinci tip çöküntü alanları, özellikle büyükşehirlerin merkezinde yaşayan ücretli kesimin ya da sosyo-ekonomik düzeyi yüksek kesimin zamanla çevre mahalle ya da ilçelere yerleşmesi ve buralara alt gelir grupların ya da kiracıların yerleşmesiyle oluşmuştur. Üçüncü tip çöküntü alanı ise az gelişmiş ya da istikrarsız olan ülkelerden göç edenlerin büyükşehirlerin merkez yerleşimlerine yakın mahallelerde eskimiş-yıpranmış çok katlı binalardan oluşan yerlere yerleşmesi ve kendi gettolarını oluşturmasıyla ortaya çıkmaktadır. Tüm bu kentleşme eğilimlerini analiz etmek için üç kuramın birlikte düşünülmesi yararlı olacaktır.

6. TÜRKİYE'DE ÇÖKÜNTÜ ALANLARI

1970'li yılların sonunda Keynesyen politikaların yerini alan neoliberalizm 1980'li yıllardan sonra dünya ölçeğinde neredeyse tüm ülkelerde hâkim paradigma halini almıştır. Neoliberalizmin ana argümanları ekonomik düzenle ilgili olmakla birlikte en sıkı ilişkide olduğu alanlardan biri kentleşmedir. 24 Ocak (1980) kararlarıyla birlikte Türkiye'de yeni bir ekonomik paradigmaya geçilmiştir. Böylece Türkiye de 1980'li yıllardan itibaren dünyadaki gelişmelere paralel olarak yeni bir kentleşme dönemine girmiştir. 24 Ocak kararlarının kente olan yansımalarını sermayenin kentleşmesi olarak tanımlayan Şengül'e (2009, s. 137) göre, neoliberalleşme süreciyle birlikte kentleşme dinamikleri merkezi konumda bulunan sermaye birikim süreçlerinin birinci çevrimiyle ikinci çevrimi arasındaki ilişki ile birlikte yeniden tanımlanmaktadır.

Özellikle bu sürecin temel aktörü 1985 tarih ve 3194 sayılı İmar Kanunu ile belediyeler ve onların en önemli ortağı da müteahhitler olmuştur. Kentleşme politikası yerelleşmiş ve özelleşmiştir. Özellikle 1999 Gölcük Depremi sonrası afete karşı hazırlıklı olmayan kentlerin ve özellikle çöküntü alanların dönüşümünün sadece yerel yönetimlere ve piyasaya bırakılamayacağı politika söylemine girmiştir. 2000'li yıllarda TOKİ himayesinde girişilen toplu konut projeleri ve 2011 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kurulması ile merkezi yönetim yerel

yönetimlerin üstünde ve müdahaleci temel kentleşme politikası aktörü halini almıştır. Mevcut kentleşme politikası alanında hem yerel yönetimler hem de merkezi yönetimin karşısında çok önemli kent sorunları vardır.

Türkiye örneğinde mevcut kent yönetimlerine miras kalan sağlıklı kentleşme; sosyal kutuplaşma, fakirlik, mekânsal ayrışma, işsizlik, dengesiz gelir dağılımı, plansız yapılaşma, yetersiz sosyal hizmetler vb. sorunları (bkz. Yırtıcı, 2011) doğurmuştur. Bu anlamda özellikle 2000’li yıllardan itibaren ülkemizde hız kazanmış olan kentsel dönüşüm de, kentsel alanlarda önceden izlenen ya da izlen(e)meyen politikaların sonucunda oluşmuş olan ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel çökme ve bozulmalara karşı ilgili politika aktörlerinin aradığı çözümler sepeti olmuştur (Akkar, 2006, s. 29). 2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediye merkezli başlayan kentsel dönüşüm uygulamaları, 2012 tarih ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesine İlişkin Kanun ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı merkezli bir hal almıştır.

Türkiye’deki kentsel dönüşüm politikaları başka bir araştırma konusu olmakla birlikte, bu çalışmada kentsel dönüşümle sorunlarına çözüm getirilmesi amaçlanan çöküntü bölgelerinin genel görüntüsü analiz edilmeye çalışılmıştır. Nihai tahlilde kentsel dönüşümün öznesi belediyeler ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı iken, nesnesi farklı özelliklere sahip çöküntü bölgeleridir. Kentsel dönüşümüne konu olan çöküntü bölgelerinin analiz edilmesi amacıyla, yazarların 2018 yılında araştırmacı olarak görev aldıkları ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından desteklenen ‘*Kentsel Dönüşüm Projelerinin Hazırlığında ve Uygulanmasında Sosyal Boyutun Güçlendirilmesi*’ projesinde edindikleri kişisel izlenimleri paylaşılmıştır.

Proje kapsamında toplamda 12 ilde olmak üzere 94 mahallede kentsel dönüşümle ilgili görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. 12 il içerisinde Ankara-Altındağ, Aydın-İlıcabaşı, İstanbul-Gaziosmanpaşa, Konya-Meram, Gaziantep-Şehitkamil, İzmir-Karabağlar, İzmir-Kemalpaşa, Sakarya-Erenler ve Kocaeli-Körfez ve İzmit ilçeleri literatürde yapılan çöküntü alanı kriterlerini tam anlamıyla karşılamaktadır.

Araştırma yapılan alanların en önemli ortak özelliği; bölgelerin

plansız ve çarpık kentleşme sonucu oluşması, yeterli olmayan altyapı ve kamu hizmetleri görüntüsüne sahip olmaları ve fiili mesafe olarak kent merkezinde ya da yakınında olmalarıdır. Yine adı geçen ilçe merkezlerinde ya da çevrelerinde çöküntü alanlarının sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal özellikleri bir bütün olarak düşünüldüğünde tam bir 'yoksulluk yuvası' görünümüyle karşılaşılmaktadır.

Türkiye'nin tüm bölgelerinden ve ağırlıklı olarak Doğu Anadolu Bölgesi illerinden göç olarak şekillenmiş bir sosyal doku söz konusudur. Son yıllarda ağırlıklı olarak Suriye'den gelen göçmenler de buralara yerleşmiştir. Buradaki ailelerin önemli bir bölümü şehir merkezlerinin çeşitli bölgelerinde yer alan sanayi, ticaret, inşaat ve hizmet sektörlerinde istihdama katılmaktadır. Buna ek olarak işsizlik oranının çok yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bölgelerde suç oranı ve marjinal sektörler tırmanma eğilimindedir. Bölgelerde eğitim alanları, yeşil alan ve kamu hizmetlerinin kısıtlı olduğu görülmektedir.

Yapılan araştırma doğrultusunda kentsel dönüşüm kapsamına giren hak sahipleri ile görüşüldüğünde yapı stokunun sorunlu olduğu, bölgede okul ve cami dışında sosyal donatı olmadığı, sosyal-kamu hizmetlerinin sunulması için uygun bir mekânın olmadığı, çarpık ve plansız yapılaşmanın olduğu kabul edilmekte ve kentsel dönüşümü sadece bu nedenlerle destekledikleri görülmektedir. Bu süreci Marksist düşünür Gramsci'nin 'rızanın inşası' kavramsallaştırmasına benzetmek mümkündür. Resmi ve meşru söylemde hak sahiplerinin kentsel dönüşümü 'arzu' ettikleri söylenirken, gerçekte olan hak sahiplerinin sürece 'rıza göstermek zorunda' kalmalarıdır.

Araştırma yapılan alanlarda dikkat çeken bir diğer husus ise, çöküntü bölgeleri olarak tanımlanan yerlerin stratejik önemidir. Bölgelerin kent merkezinde veya kent merkezine çok yakın mesafede olmalarının yanında neredeyse her bölgenin yakınında yeni ve büyük bir inşaat projesi veya çekici bir merkez olduğu tespit edilmiştir. Örneğin İzmir Karabağlar'daki bölge kent merkezine çok yakın olmamakla birlikte alan, İzmir'in sanayi ve ticaret merkezleri, konut alanları ve turizm merkezlerini birbirine bağlayan çevre yolunun kenarındadır. Benzer şekilde Ilıcabaşı'ndaki

çöküntü alanı ise yeni inşa edilen büyük bir alışveriş merkezinin hemen arkasındaki alana denk gelmektedir. Bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Araştırılan çöküntü alanlarının konumları dikkate alındığında Harvey'in rant dönüşümünün akla gelmemesi mümkün olmamaktadır. Diğer taraftan, bu bölgeler göçün sonucunda şekillenmiş, kentli olmayan nüfus tarafından inşa edilmiş ve zamanla kendi kültürünü oluşturmuş kronik sorunlarıyla bilinen mekanlar olmuştur. Hem yapı stoku kalitesi hem de yaşam kalitesi düşük olan bu bölgelerin piyasa dinamiği ile iyileşmesi ve kente entegre olmaları mümkün değildir. Özellikle yerel yönetimler ve merkezi yönetim arasındaki işbirliği ve piyasa aktörlerinin yeterli denetimiyle sosyo-mekansal dönüşüm (bkz. Sadioğlu vd., 2016; Sadioğlu ve Eseroğlu, 2017) gerçekleştirilebilir.

Çöküntü alanlarındaki sorunlarla baş etme yöntemi de Marksist perspektifle uyum göstermektedir. Gaziantep Şehitkamil ilçesindeki çöküntü alanında yaşanan sorunlar Harvey'in 'kriz yönetimi ve manipülasyon' olarak tanımladığı sürece birebir uymaktadır. 6306 Sayılı Kanun kapsamında kentsel dönüşüme başlanan bölgede hak sahiplerinin çoğu anlaşma yapmamıştır ve bölgede ikamet etmeye devam etmektedirler. Ancak kamu idareleri tarafından anlaşma yapmış kimi hak sahiplerinin evleri yıkılmış, kimilerinin ise evlerinin sadece kapı ve pencereleri sökülmüş durumdadır. Bu durum mahallelerde var olan çöküntüleşmeyi daha da derinleştirmektedir. Yıkılan evlerin molozlarının toplanmamış olması, metruk hale gelmiş binalara ise giriş çıkışın serbest olması ciddi güvenlik problemleri doğurmuştur. Üstelik daha da vahimi, alandaki henüz anlaşma yapmamış hak sahipleri bu durumu bilinçli bir 'yıldırma' politikası olarak değerlendirmektedir.

Çöküntü alanlarının yapı stokları ve yapı izin durumları da birbirine benzer durumdadır. Binaların çoğu en az 20-25 yıllık yapılardır ve hak sahiplerinin ekonomik durumları nedeniyle uzun zamandır tadilat görmemiş yapılardır. Bu durum çöküntüleşme sürecinin ilk kriteri olan fiziksel eskimeyi yeterince karşılamaktadır. Diğer yandan bölgede oturanların ağırlıklı olarak kiracı olmaları, geri kalanlarının da çok paylı mülkiye dayalı olmaları mahallelerde genel olarak bakımsızlık yaratmaktadır. Çöküntüleşmenin ikinci ve üçüncü kriterleri olan ekonomik

ve sosyal gerileme de adı geçen bölgelerde gözlemlenebilmektedir.

Yapılan gözlemlerde ortaya çıkan belki de en önemli bulgu hak sahiplerinin dönüşümden sonra yeni evlerde oturamayacak olmasıdır. Görüşmecilerin büyük bir çoğunluğu yeni evin yapım maliyetlerini karşılayabilseler bile oturma sırasında ortaya çıkacak maliyetleri (aidat, ısınma, sosyal imkanlar gibi) karşılayamayacaklarından dolayı; küçük bir çoğunluğu ise dönüşüm sonrası yaratılan yeni yapılı çevrenin kültürel ve sosyal alışkanlıklarına uymayacağını düşündüğünden dolayı dönüşümden sonra mahallede oturamayacaklarını belirtmişlerdir. Çünkü dönüşümün gerçekleştirileceği yerler ekonomik olarak kırılğan grupların ikamet ettiği yerlerdir; ancak yapılması planlanan projeler orta ve üst gelir grubuna hitap etmektedir. Bu durumun sonucunda ise ekonomik olarak marjinal kesimler şehrin çeperine itilmektedir. Bu durum da Smith ve Williams'ın (2015, s. 11) “orta sınıf ailelerin kentsel alanlara taşınması sonucunda konut değerlerinin yükselmesi ve bunun sonucunda daha düşük gelirli ailelerin bu alanlardan sürülmesi” olarak tanımladığı soylulaştırma sürecini getirmektedir.

Kentteki rantı öne çıkararak neoliberal dönem kentleşme süreci yukarıdan aşağıda yani karar vericilerden ve sermayenden topluma, ailelere ve bireylere bu modeli, anlayışı ve amacı sunmuştur. Yapılan gözlemlerde çöküntü bölgelerinde hak sahiplerinin çoğunun tanımlanan modelin gönüllü birer paydaşı olmayı tercih ettikleri kaydedilmiştir. Zira plansız bir alanda, sosyal ve kültürel donatıları olmayan, kamu hizmeti binalarının yetersiz olduğu, ekonomik açıdan yetersiz ve katma değer üretmeyen alanlarda metruk ya da güvenli olmayan yapılarda yaşayan hak sahipleri kentsel dönüşüm yapılmasını desteklemek için birincil olarak alacakları yeni konutun “metrekaresi” üzerinden pazarlık yapmaktadır. Burada yaşayan çok nüfuslu ve aileli yapılar için bir açmaz vardır; ancak tek aileli hak sahipleri dahi bir yasal olmayan konutu karşılığında birden fazla daire isteyebilmektedir. Bu kitlelerin en önemli karşılaştırma nesnesi ise yakın çevrede yapılan lüks projelerdeki dairelerin piyasa değeridir. Dolayısıyla piyasa öncelikli ve hâkim kentleşme süreci çöküntü bölgelerinde de hakimiyetini sürdürmektedir. Bu bağlamda kamu idarelerine düşen en önemli sorumluluk sosyal hizmetler, kamu hizmetleri

ve bunlara ilişkin temel donatıların dönüşüm alanlarına kazandırılmasını sağlayarak yaşam kalitesi yüksek bir dönüşümü desteklemeleridir.

7. SONUÇ

Bugünün Türkiye'sinin büyük sanayi kentlerinde üç tür yapılaşma olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki planlı yapılaşmanın olduğu ve yapı stokunun hala sağlam olduğu düzenli yerleşim birimleridir. İkinci tür ise özellikle 1945-1960 arası ve 1980 sonrası yıllarda yaşanmış olan kırdan kente göçün sonucunda oluşmuş plansız ve kaçak gecekondular bölgeleridir. Üçüncü tür ise özellikle kent merkezlerinde görülen planlı bir şekilde inşa edilmiş ancak çeşitli nedenlerle çöküntüleşmiş alanlardır. 2000'li yılların başından beri Türkiye'de gerçekleşen kentsel dönüşüm projeleri hem gecekondular bölgelerinin temizlenmesi hem de çöküntüleşmiş alanların ıslahı için kullanılmaktadır.

Bu anlamda gecekondular bölgelerinde yapılan kentsel dönüşüm çalışmaları, buraların oluşum süreci, gecekondulardaki sosyal ve ekonomik değişimler şimdiye kadar çokça çalışılmıştır ve çalışılmaya devam etmektedir. Ancak kent merkezlerindeki çöküntü alanlarının Türkiye örneğinde çalışılmasına olan ihtiyaç devam etmektedir. Şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalar oldukça sınırlı ve mahallelerde parsel ölçeğindedir. Üstelik ilgili kamu idarelerinin konuya bakışında da sıkıntılar bulunmaktadır. İlgili belediyeler kent merkezlerindeki çöküntü alanlarını öncelikli olarak kaçak yapılaşma üzerinden tanımlamaktadır. Bu durumda çöküntü alanlarının ilgili idare tarafından incelenmesi, ıslah çalışmalarının yapılması ve daha da önemlisi çöküntüleşme potansiyeline sahip alanlar için önlem alınması ertelenmektedir.

Şimdiye kadar çalışılmış örnekler ve bu çalışma kapsamında analiz edilen uygulama alanları deneyimi ışığında Türkiye'nin büyük kent merkezlerindeki çöküntü alanlarının doğrudan devlet tarafından yaratıldığını iddia etmek zordur. Diğer yandan Chicago okulunun kentsel ekolojik kuramının öngördüğü şekilde kentlerin büyümesinde ve genişlemesinde tek belirleyicinin rastgele nüfus hareketliliğinin olduğunu iddia etmek de gerçekçi görünmemektedir. Neoliberalizmin kentleri şekillendirdiği ve kapitalizmin krizlerini çözmek için kullandığı 'tüketim

temelli' araçlar Türkiye kentlerinde de kendini göstermektedir. Bu süreçte kamu idarelerinden beklenen en önemli katkı dönüşüm projelerinde kent rantını kamu hizmetleri ve mekanları lehine dağıtmasıdır.

8. ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

9. MADDİ DESTEK

Bu çalışmada herhangi bir fon veya destekten yararlanılmamıştır.

10. ETİK KURUL BEYANI VE FİKRİ MÜLKİYET TELİF HAKLARI

Çalışmada etik kurul ilkelerine uyulmuştur ve ilgili kurum ve kuruluşlardan gerekli izinler alınmıştır.

11. KAYNAKÇA

- Akdiş, R. R. (1990). *Kent kuramları içinde çöküntü bölgeleri analizi Bursa-Reyhan örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Akkar, Z. M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye. *Planlama*, 2, 29-38. Erişim adresi: http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/2aee86157b4a40b_ek.pdf
- Aktüre, S. (1975). 17. yüzyıl başından 19. yüzyıl ortasına kadarki dönemde Anadolu Osmanlı şehrinde şehirselleşmenin değişme süreci. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1(1), s. 101-108. Erişim adresi: http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/1975/cilt01/sayi_1/101-128.pdf
- Arlı, A. (2016). Takdim: yüzyıl sonra 'şehir'i okuma denemesi. R. E. Park ve E. W. Burgess (Der.). *Şehir kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler* içinde (ss. 7-31). Ankara: Heretik (Orijinal eserin yayın tarihi 1925).
- Arık, F. (2019). Gecekonduyu Wacquant'la düşünmek: umut mekanlarında toplumsal ve mekânsal dönüşüm. *İdealkent Dergisi*, 26(10), s. 278-315. doi: 10.31198/idealkent.457471.
- Bahçeci, H. I. (2013). *Marksizmde kent sorunsalı: David Harvey ve Manuel Castells örnekleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bahçeci, H. I., Görmez, K. (2018). Türkiye'nin kentsel dönüşüm pratiği. A. Mengi ve D. İşçioğlu (Edt.), *Kentsel politikalar* içinde (ss. 105-123). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Bal, H. (2018). *Kent sosyolojisi*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Burgess, E. W. (2016). Şehrin büyümesi: araştırmaya giriş. R. E. Park ve E. W. Burgess (Der.), *Şehir kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler* içinde (ss. 89-107). Ankara: Heretik (Orijinal eserin yayın tarihi 1925).

- Çağlayandereli, M. (2005). *Bir sosyal sorun olarak kentsel doku değişimi ve çöküntü mahalleleri: Gedikpaşa örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çağlayandereli, M., Mazlum, A. ve Tanaydın, M. (2018). The tendency of slumization in the gecekondu: the example of Mersin province. *International Journal of Eurasia Social Science*, 9(31), 648-671. Erişim adresi: http://www.ijoess.com/Makaleler/676864572_25.%20648-671%20mustafa%20çağlayandereli.pdf
- Castells, M. (2015). *Kent, sınıf, iktidar* (A. Türkün, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Davis, M. (2006). Planet of slums. *New Perspectives Quarterly*, 6(11), 6-11. doi: <http://doi.org/10.1111/j.1540-5842.2006.00797.x> book.
- Davis, M. (2007). *Gecekondu gezegeni* (G. Koca, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Erkilet, A. (2013). Hakikat oyunlarının parçası olarak kentsel çöküntü söylemi. T. Bora (Der.), *Milyonluk manzara kentsel dönüşüm resimleri* içinde (ss. 77-93). İstanbul: İletişim.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin kısa tarihi* (A. Onacak, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hoyt, H. (1939). *The structure and growth of residential neighborhoods in American cities*. Washington: United States Government Printing.
- Kaygalak, S. (2007). Kır, kent ve kapitalizme geçiş: Bursa örneği. *Mülkiye Dergisi*, 31 (257), 185-203. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/999>
- Keleş, R. (2013). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2014). *100 soruda Türkiye’de kentleşme, konut ve gecekondu*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kirik, M. (2018). *Neoliberal kentsel dönüşüm ve gündelik hayatta idare etme sanatı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Koca, B., Ergönül E. (2018). Şili’de gizlice ve kafamda bir tuhafılık kitapları üzerinden neoliberalizmin mekâna ve belleğe etkisi. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (8), 6-25. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/491821>
- Kurtuluş, H. (2010). Kent sosyolojisinde değişen kavrayışlar ve Türkiye’nin kentleşme deneyimi. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak ve M. Şiriner (Der.), *Türkiye perspektifinden kent sosyolojisi çalışmaları* içinde (ss. 177-227). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi* (I. Erüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- McKenzie, R. D. (2016). İnsan topluluklarının çalışılmasında ekolojik yaklaşım. R. E. Park ve E. W. Burgess (Der.), *Şehir kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler* içinde (ss. 107-125). Ankara: Heretik (Orijinal eserin yayın tarihi 1925).
- Middleton, M. (1991). *Cities in transition: the regeneration of Britain’s inner cities*. London: Michael Joseph.

- Park, R. E. ve Burgess E. W. (Der.). (2016). *Şehir kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler* (P. Karababa-Kayalığıl, Çev.). Ankara: Heretik. (Orijinal eserin yayın tarihi 1925).
- Pınarcıoğlu, N. Ş., Kanbak, A., Şiriner M. (2010). Kent kuramları. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak ve M. Şiriner (Der.), *Türkiye perspektifinden kent sosyolojisi çalışmaları* içinde (ss. 71-103). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Sadioğlu, U. ve Eseroğlu, İ. (2017). Kentsel dönüşümde kültürel birikimin sürekliliği, kimliğin muhafazası ve aidiyetin geliştirilmesi: Konya-Bedesten örneği. U. Ömürgönülşen, M. K. Öktem ve U. Sadioğlu (Ed.), *Sürdürülebilir kent ve çevre yönetimi üzerine yazılar I* (ss. 223-247). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Sadioğlu, U., Tiryaki, V. ve A. Korkmaz (2016). Altındağ belediyesi örneği üzerinden Türkiye’de kentsel dönüşüm politikasının değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(3), 757-796.
- Serter, G. (2013). Şikago okulu kent kuramı: kentsel ekolojik kuram. *Planlama Dergisi*, 23(2), 67-76. doi: 10.5505/planlama.2013.98608.
- Sjoberg, G. (1960). *The preindustrial city past and present*. New York: The Free Press.
- Sjoberg, G. (2002). Sanayi öncesi kenti. A. Alkan ve B. Duru (Der. ve Çev.), *20. yüzyıl kenti* içinde (ss. 37-54). Ankara: İmge Yayınevi.
- Smith, N., Williams, P. (2015). *Kentin Mutenalaştırılması* (M. Uzun, Çev.). İstanbul: Yordam. (Orijinal eserin yayın tarihi 1986).
- Şengül, T. (2009). *Kentsel çelişki ve siyaset: kapitalist kentleşme süreçlerinin eleştirisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tekeli, İ. (1991). *Kent planlaması konuşmaları*. Ankara: Mimarlar Odası Yayınları.
- Uyan, A. (2008). *Kent merkezlerindeki konut alanlarında çöküntüleşme ve dönüşüm “Bursa Doğanbey kentsel dönüşüm projesi örneği”* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Wirth, L. (2002). Bir yaşam biçimi olarak kentleşme. A. Alkan ve B. Duru (Der. ve Çev.), *20. yüzyıl kenti* içinde (ss. 77-106). Ankara: İmge Yayınevi. (Orijinal eserin yayın tarihi 1938).
- Yırtıcı, Hakkı (2011). Türkiye’de bir sermaye birikim aracı olarak toprak rantı ve kent mekânının dönüşümü. *Mimarlık Dergisi*, 362, 62-65.
- Yörükân, A. (1968). *Şehir sosyolojisinin teorik temelleri*. Ankara: İmar ve İskân Bakanlığı Yayınları.